

TÜRK HAMAMI VE GELENEKLERİNİN TURİZMDE UYGULANIŞI

(Bursa Merkez İlçede Bir Araştırma)

Yrd.Doç.Dr. Düriye BOZOK(*)

ÖZET

Türk milli kültürünün oldukça renkli bir parçası olan hamamlar, kısmen değişikliğe uğramış olsalar da halen varlıklarını devam ettirmektedirler. Bugün az sayıdaki orijinal Türk Hamamlarının yanı sıra termal tesisler, sağlık ve güzellik merkezleri ve diğer konaklama işletmeleri bünyesinde açılan hamam üniteleri oldukça ilgi görmektedir.

Çalışmada; temizlik anlayışının ve hamamların tarihsel süreç içerisinde uğradığı değişikliklerle birlikte, Türk Hamam gelenekleri üzerinde durulmaktadır. Günümüzde de dünyanın pek çok ülkesindeki turizm işletmelerinde hamam geleneğine önem verildiği ve hamam ünitelerinin moda haline geldiği görülmektedir. Bu mekanlarda çeşitli bakım ve masajlarla birlikte sohbetlerin yapıldığı organizasyonlar düzenlenmektedir. Dünya turizm piyasasındaki bu yeni trende karşılık, Türk toplumunda sosyal yaşamın vazgeçilmez bir parçası ve kültür mirası olan hamamların ve geleneklerin Türkiye'deki turistik işletmelerde ne ölçüde uygulandığı düşüncesinden hareketle de bir araştırma yapılmıştır. Söz konusu araştırma, Bursa şehir merkezindeki turistik hamam işletmeleri ve konaklama işletmelerine yöneliktir. Makalede, Türk Hamamlarının kültür, mimari ve

(*) Balıkesir Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

etkilemiş olduğu sanat dalları açısından ilginç motiflere ve orijinal unsurlara sahip olduğu belirtilmiştir. Çalışma aynı zamanda turizm sayesinde gelenekleriyle birlikte Türk Hamamını yaşatmanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Türk Hamamı, Türk Hamam Gelenekleri, Bursa

THE APPLICATION OF THE TURKISH BATH AND ITS TRADITIONS IN TOURISM

(An Investigation in the Bursa city center)

ABSTRACT

Turkish Baths, one of the fairly colourful part of the Turkish national culture, keep on their existence, although they have been partly changed. Turkish Baths which are served as a product, attract attention and demand as a imit in the thermal hotels, health and beauty centers and the other hospitality managements in addition to today's decreasing number of the original Turkish Baths.

in this study; the traditions of the Turkish Bath are emphasized with the change of cleanliness culture and Turkish Baths in the historical process. Novvadays, it is seen that, Turkish Bath tradition is attached a great importance and the units of the Turkish Baths have been fashion in the tourism managements in many countries of the world. The activities which include chatting are organized \vith the different are and massages in these places. A study was also conducted to find out to what extent Turkish Baths, as a new touristic product, have taken place in touristic managements in Turkey while this new trend is improving in the world. This investigation is directed towards the touristic Turkish Bath managements and hospitality managements in the City Center Bursa, in this article, it is presented that Turkish Baths have interesting motifs and original elements in terms of culture, architectural and arts influenced by Turkish Baths. The study also emphasizes the importance of keeping Turkish Baths together with its traditions alive thanks to tourism.

Key VWords: Tourism, Turkish Bath, The traditions of the Turkish Bath, Bursa

GİRİŞ

Antik çağlardan beri insanoğlu beden ve ruh temizliği sağlamak, sağlıklarını korumak ve çeşitli hastalıklardan kurtulmak için doğanın berraklığından yararlanmışlar, evreni oluşturan su, hava, toprak ve ateşi en iyi şekilde kullanma yolları aramışlardır. Ruh ve bedenın arınması için şifalı sular ve çamurlarda banyo yapmayı tecrübe etmişler ve farklı coğrafyalarda birbirinden farklı arınma kültürlerinin oluşmasına neden olmuşlardır. Hintliler Ganj, Mısırlılar Nil nehrinde temizlenmişler, inançları doğrutusunda suyu arınma aracı olarak kabul edip sulara tanrısal nitelikler yüklemişlerdir.

Yaşamla suyun buluştuğu, özünde temizlenmek, yıkanmak ve ruhın arınması olarak ortaya çıkan kapalı odalar, Antik Çağ Yunan Dünyasında deniz ve nehir kıyılarında özel tesis niteliğinde mekan haline gelmiştir. Bu mekanlar daha sonraları sivil mimarinin, Türk kültürünün en renkli öğelerinden biri olan hamamların kaynağını oluşturmuştur. 11. yüzyılda Selçukluların Anadolu'ya beraberinde getirdikleri mimari ve yıkanma kültüründen beslenen Türk Hamamı; Osmanlı döneminde sivil mimarinin en önemli öğesi ve günlük yaşamın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir.

Türk Hamamı deyimlere, edebiyata, sinemalara konu olmakta, doğunun mistik havasını batıya taşımakta ve gelenekleriyle de farklı bir kültürel değer taşımaktadır. Günümüzde de; Türk Hamamı, turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin ve özellikle termal tesislerin bünyesinde bulunan kaplıca üniteleri olarak ve hatta teknolojik gelişmeler çerçevesinde çeşitli tedavi şekilleri uygulayan sağlık merkezleri olan SPA (Salus Per Aquas = Suyla Gelen Sağlık) merkezleri olarak yerini almıştır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK HAMAMLARI VE TEMİZLİK ANLAYIŞI

Temizlenmenin tarihi çağlar öncesine uzanmaktadır. İnsanoğlu, önceleri akarsu ve denizlerde arınmış, inançlarının etkisi altında bedenini tapınağı olan açık ve kapalı odalar meydana getirip, günümüz banyo kültürünün kaynağı olan hamam yapılarını oluşturmuştur.

İlk hamamlar genellikle üstü açık banyo niteliği taşımaktaydı. Ruh ve beden arınması, hastalıklardan korunmak gibi amaçlarla, Hintliler Ganj, Asurlular Fırat, Mısırlılar Nil gibi kutsal anlam yükledikleri nehirlerin kaynaklarında topluca yıkanırldı. Tabiat varlıklarının tanrı olarak benimsendiği çağlarda insanoğlu için yıkanmak, arınmış bir ruhla tanrı katına çıkabilmenin ilk adımıydı. Bu nedenle, tanrı temsilcisi olarak nitelendirdikleri Ganj, Fırat, Nil, Sakarya, Amazon gibi nehirlerin öncelikle bedenlerini kötü ruhlardan arındırdığına ve beden hastalıklara karşı şifa bulduğuna inanılırdı.¹

Eski Mısır inançlarına göre, tanrılar suyu, insanların öncelikle kötülüklerden arınması, sıcaklarda serinlemesi için yaratmıştır. Sular belirli tanrıların yönetimi altında idi. İnsanın onunla arınması, temizlenmesi gerekmektedir. İnsan temiz olduğu sürece dini görevlerini yerine getirebilmekte ve yıkanmayan insanın ruhu da kirlili sayılmaktaydı. Bu nedenle suların kutsal sayıldığı, tanrı olarak saygı gördüğü medeniyetlerde, su ile yıkanmak ruh ve beden arınmasının temel taşı niteliğindedir.²

Yunanlılarda olduğu gibi Romalılarda da yıkanmanın günlük yaşamda büyük önemi vardı. İmparatorluk döneminden önce Roma'da halka açık hamam inşaa edildiğine dair bilgi bulunmamakla beraber Yunanlılar

¹ Meydan Larousse, (1971), C.5, s.568

² İsmet Zeki Eyyuboğlu. (1998), "Anadolu İnançları - Anadolu Üçlemesi 1 (Yıkama)", Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, s. 168

döneminde sağlık merkezi işlevi gören hamamlar, bu özellikleriyle imparatorluk dönemi Roma hamamlarına model oluşturmuştur.'

Romalılar da önceleri deniz ve nehirlerde yıkanmışlar, ancak Romalılar hamamlara daha çok ilgi ve özen göstermişlerdir. İçi sıcak sulu ve özel ısıtma sisteminin kullanıldığı ilk hamamlar, Romalılar döneminde inşa edilmiştir. Bilinen ilk halka açık hamam Pompei Şehrindeki Stabia Hamamı'dır.⁴

M.Ö. IV. yy.da banyolar oldukça gelişmiş mekanlar haline gelmiş ve bu mekanlar birer bedeni terbiye ve tedavi yerleri olarak hamam kimliğini kazanmıştır. Deniz ve akarsu kıyılarında işletmesi devlet veya özel kişiler tarafından yürütülen, yüzme sporları için özel tesisler ve temizlik için büyük halk hamamları inşa edilmiştir. Roma döneminde de iki veya üç katlı hamamlar gymnasiumlar ile birleştirilerek inşa edilmiş ve Romalılar günlük yaşamı, siyasi ortamı hamamın içine taşımışlardır. Onlar için artık hamamlar siyasi kararların alındığı, toplantıların düzenlendiği, şiirlerin okunduğu, yarışmaların yapıldığı mekanlar haline gelmiştir. Hamamlar, hipodrom ve tiyatrolar gibi halkın sosyal yaşamını simgeler bir nitelik kazanmıştır.⁵

Roma medeniyetinin, toplumsal yapının en önemli ögesi olan bu mekanları, ortaçağ başlarına kadar geliştirerek kurumsal kimlik kazandırdığı görülmektedir. Kent yaşamında bu denli önemli yere sahip olan Roma hamamının temel mimari öğeleri olan *frigidarium* (soğukluk), *tepidarium* (ılık) ve *caldarium* (sıcaklık) bir takım değişikliklere uğrayarak Bizans ve Osmanlı - Türk hamam mimari yapısının çerçevesini oluşturmaktadır.⁶

İslamiyet'te de, antik çağ inançlarında olduğu gibi, ibadetin yapılabilmesi için insanın hem ruhunu ve bedenini, hem giysilerini hem de

Hülya Bilgin. (2003), "Osmanlıda Manianı Geleneği ve Hamam Malzemesi", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 115, s. 12

⁴ H.Suavi Ahipa-şaoğlu ve A. Özdal Değirmenciliğin. (1999).**Anadoluda Turizm Rehberliği Temel Bilgileri Ders Notları**, Detay Yayıncılık. Ankara, s.278

⁵ Aynı, ss.278-279

⁶ Hülya Bilgin, **Ön.Ver. s. 12**

çevresini temiz tutması gerekmektedir ve İslamiyet durgunsu değil akarsuyla yıkanmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalışanların ibadetlerini rahatlıkla yerine getirebilmelerini sağlamak için Selçuklular ve Osmanlılar döneminde dini ve ticari yapılar inşa edilirken, ilk olarak hamam inşası tamamlanmakta ve hamam yapımı bittikten sonra işlerliğini sağlamak için de vakıf kurulmaktaydı.⁷

Anadoluya gelen Türklerin beraberinde getirdikleri banyo geleneği Roma ve Bizans geleneğiyle birleşip, İslamiyetin de emrettiği temizlik kurallarıyla bütünleşince suyun kullanımı yeni bir kültürü, Türk Banyosunu ortaya çıkarmıştır. Türk Banyosu daha sonra kurumsallık kazanıp, yıkanılan yer anlamına gelen hamam kelimesiyle de Türk Hamamı olarak kendi geleneğini oluşturmuştur. Kelime anlamıyla hamam, Türk diline "ısıtmak, sıcak olmak" anlamına gelen Arapça "hanım" kökünden geçmiştir. Günümüzde de yaygın olarak kullanılan hamam kelimesi, Anadolu'nun bazı bölgelerinde "sıcak" ya da "ısıcak" olarak kullanılmaktadır.⁸

Osmanlı Türklerinin ilk hamamı Bursa'da 1336 da Orhan Bey tarafından yaptırılmıştır. Kamusal alandaki ilk hamam ise 1584'te 111. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı Çemberlitaş Hamamı olmuş, kısa bir zamanda da hamamların sayısı artmıştır.⁹

Pek çok külliyenin (Beyazıd, Yeni Cami vb. gibi) ve daha küçük komplekslerin (Küçük Ayasofya, Murat Paşa vb. gibi) kendilerine ait hamamları bulunmaktaydı. Vakıf sahipleri kurdukları müesseselere gelir sağlamak için şehrin başka yerinde, hatta diğer şehirlerde de hamam yaptırmışlardır (Haseki Hürrem Sultan'ın Ayasofya önündeki hamamı gibi). Özel mülkiyet tarafından işletilen bu yapılar gelir getirdikleri sürece ayakta kalabilmişler ve bu özelliklerini yitirince de çoğu ortadan kalkmıştır.

⁷ Nahide Şimşir. (2004), "Osmanlı Araştırmaları - Makaleler I (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Üsküdar ve Çevresindeki Hamamlar)", IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul., s.251

⁸ Orhan Yılmazkaya. (2002), **Türk Hamamı İstanbul Hamamları Rehberi**, Çitlenbik Yayınları, İstanbul, s. 15

⁹ <http://www.formsante.com.tr>, 11.06.2005

Osmanlı - Türk mimarisinin, gelir getirmesi bakımından yapı taşı niteliğinde olan bu yapıların çoğu, bu nedenle kaybedilmiştir¹⁰

Osmanlı - Türk Hamamları dahilinde istanbul Hamamları, çifte hamam veya tek hamam şeklinde inşa edilmiştir. Yarısı erkeklere, yarısı kadınlara ayrılan iki bölüm olarak inşa edilmiş olan çifte hamamın istisnai durumlar hariç hiçbir zaman iki ayrı kısmının kapısı aynı cadde veya sokağa açılmama özelliğine sahiptir. Tek hamam, nadir olarak bulunmaktaydı. Bazı özel hamamlar da ait oldukları kuruluş ya da özel mülkün ortadan kalkmasıyla genel hamam haline gelmiştir.¹¹

Osmanlı ile Roma hamamını birbirinden ayıran farklılıklar vardır. Öncelikle Roma hamamında bulunan havuz, Osmanlı hamamında yoktu. Osmanlılar havuzu, İslamiyet akarsuda temizlenmeyi gerektirdiğinden sadece şifa amaçlı kaplıcalarda kullanılmaktaydı. Osmanlı hamamlarında, soyunma yerinin ortasında genellikle fiskiyeli bir havuz bulunmaktaydı. Roma hamamlarının gerek açık gerekse kapalı alanlarının anıtsal boyutları, Osmanlı hamamları için uygulanmamıştır. " Roma hamamlarının döşemeleri, duvarları, tavanı mozaiklerle ve mermer kaplamalarla süslenmiştir. "Hypocaust" denilen ve yer döşemesinin altından geçip duvarların içerisinden devam eden bir kanal vasıtasıyla ısıtılmaktaydı.¹³ Roma hamamlarının önünde çeşitli yarışmaların düzenlendiği palaestra denilen avlular ve yine bekleme yeri olarak yapılan Atriumlar bulunmaktaydı.

Geçmişten günümüze bir takım değişikliklerle gelişen hamamlar, zamanla kent yaşamının da önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Türk toplumunun özellikle İslam dininin kabulünden sonra daha da etkili olan

¹⁰ Semavi Fiyice. (1995), "**Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Hamamlar)**", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Sayı:3, s.538

¹¹ Nahide Şimşir, **Ön.Ver.**, s.252

¹² **Tourisui Today, (2004), Kasm, Aylık Turizm Aktialite Dergisi, Sayı:25, s.78**

¹³ H.Suavi Ahipaşaoglu ve A.Özdal Dcinnencioğlu, **Ön.Ver.**, s.278

temizlik kuralları ile günlük yaşantı da önemli yere sahip olmakla beraber orijinal yapı tipi "Türk Hamamı" olarak varlığını korumuştur.

Türk Hamamları işlevsel amaçlarına göre üçe ayrılmaktaydı;

a) Halk Hamamları (çarşı hamamları, toplumsal hamamlar) : Her kişinin yıkanma ihtiyacını karşılayabilecek yapılar olup erkek ve kadınlar için ayrı ayrı olarak ya da çift hamam olarak yapılmaktaydı ya da tek hamam olduğu zaman erkekler için ayrı kadınlar için ayrı gün belirlenirdi.

b) Özel Hamamlar : Saray, konak ve büyük evlerdeki hamamlardı.

c) Kaplıcalar : Yerden kaynaklı şifalı sular üzerine kurulmuş hamamlardı.

Türk hamamının iç mimarisi, soyunma yeri, ılıklik, sıcaklık ve külhan olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Camegah denilen soyunma yeri, hamamın giriş kısmından sonraki ilk bölümdür. Genellikle ortada mermerden fiskiyeli bir havuz bulunur. Duvar boyunca taştan ya da ahşaptan yapılmış bir seki üstünde sedir bulunmaktadır. Sedirlerin altında ayakkabı ve nalınları koymak için nişler (bölme) bulunur.¹⁶ Bu kısım yapının en büyük kısmını oluşturur. Bu tip hamamlarda soyunma yerinin kubbesi sıcaklık bölümünün kubbesine oranla daha büyüktür. Bunlara örnek; Mimar Sinan'ın Ayasofya Hamamı gösterilebilir.¹⁷ Ilıklık bölümü; sıcaklığa geçmeden önce vücudu alıştırmak için ayrılan bölümdür. Bu bölümde halvetler, dinlenme ve masaj için ayrılan sedirler bulunur. Bursa Yeni Kaplıca ılıklik bölümünde duvar kenarlarında alçak olarak yapılmış mermerden konsollar bulunur. Genellikle tek kubbeyle örtülüdür. Sıcaklık; yıkanılan ve en sıcak kısmıdır. Genel ve özel yıkanma yerleri vardır. Özel yıkanma bölümlerine "halvet" denilmektedir. Sıcaklığın ortasında;

¹⁴ Birsen Erat. (1999), "Osmanlı (Anadolu'da Türk Hamam Mimarisi)", Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 10, Ankara, s.392

¹⁵ Atilla Tuna. (1987), "Bursa Yeni Kaplıca", Eren Yayıncılık, İstanbul, s.20

¹⁶ <http://www.turkishbaths.org/turkishbathsvtuik/architectMreofturkishbath.html> (11.05.2005)

¹⁷ Tourism Today, Ön.Ver., s.81

hamamlarda göbek taşı; kaplıcalarda ise havuz bulunmaktadır. Genellikle büyük bir kubbeyle örtülüdür. Külhan; Romalılarda hypocaust ısıtma sisteminin Türk hamamlarında uygulandığı külhan ocağı, sıcaklık bölümüne bitişiktir.¹⁸

OSMANLI - TÜRK HAMAM GELENEKLERİ

Türk Milli Kültürünün en renkli ögesi olan Türk Hamamı kısmen değişikliğe uğramış olsa da halen varlığını devam ettirmektedir. Bugün sayıları parmakla gösterilecek kadar az olan orijinal Türk hamamlarının yanı sıra, turistik destinasyonlardaki konaklama işletmelerinin ilginç bir ünitesini oluşturan hamam, Türk kültür mirası açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Kadın ve erkek hamamının ayrı olmadığı "*tek hamamlar*" ya da "*kuşluk hamamında*" erkekler gece ya da sabah erken saatlerde yıkanır, kadınlar ise gündüz yıkanırldı. Erkeklerin kadınlardan daha sık gittiği fakat gürültüsüz zaman geçirdikleri hamam, bugün kullandığımız pek çok deyimın kaynağı niteliğini taşımaktadır. "*Kadınlar hamamı gibi*", varlıklı insanlar için söylenen "*han hamam sahibi*", sıcak bir mekan için kullanılan "*hamam gibi*" ve daha pek çok deyim, dönemin toplum hayatını ve hamam kültürünü yansıtan izler taşımaktadır.

İstanbul'da kimi temizliği ve ferahlığı, kimi suyu, kimi tellakların ve natırların ustalığıyla gözde olan pek çok hamam bulunmaktaydı. Kimileri şifa kaynağı olarak kabul edilmekte şifa taşlarıyla bu sulardan içilip yıkanılmaktaydı.²⁰ Genel hamamların çoğu gündüz kadınlara ayrılmaktaydı. Hem kadın hem de erkekler için ayrı bölümlerden oluşan "*çifte hamamlar*" in, kadınlar bölümünün kapısı yan sokağa açılmakta ve rahatlıkla girilip

¹⁸ Atilla Tuna, *Ön.Ver.*, s.21

¹⁹ <http://www.i.stanbuliil.org/vokolan-hamamlar.htm>, (11.06.2005)

²⁰ Meltem Cingöz. (1995), "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Hamam Gelenekleri)", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Sayı: 3, s.536

çıkılabilmektedir. Mahallelerde sadece kadınlar için olan hamamlara "avret", çarşıda erkekler için olanlara da "rical hamamı" denmekteydi.

Osmanlı toplumunda özellikle kadınların toplandığı, sohbetlerin ve eğlencelerin yaşandığı, güzelleştikleri, erkek annelerinin oğullarına kız beğendiği güncel olaylardan haberdar oldukları mekanlar olan hamamlar, sadece mimarisi ve temizlenmek için değil gelenekleri ile de farklı bir önem taşımaktadır.²¹ Hamamlar, Osmanlı döneminde ev dışı yaşamı kısıtlı olan kadının dışarı çıkması ve eğlenmesi için aracı olmuştur. Bu bağlamda hamamın sefasını süren en çok kadınlar olmuştur. Yirmi kişilik gruplar halinde haftada en az bir defa toplanıp hamama gidilmekteydi. Sabah erken saatlerde gidilen hamamdan akşam saatlerinde dönülmekteydi. Hamamlara gidış amacı öncelikli olarak dinen temizlenmek olup, bunun yanında güzelleşmek, sohbet etmek için de gidilen yerlerdi. Burada kadınlar vücutlarına bakını yapmakta, keselenip ovalanmakta, saç ve ayak bakımı yapmaktaydılar. Kimi saçlarına kına yakar, uzun uzun tarar ve örerlerdi. Bu uygulamalar için bütün bir gün hamamda geçirilmekteydi."

Kadınlar, uzun zaman geçirdikleri hamama giderken, birbirinden farklı hamam bohçaları hazırlamaktaydılar. Bohçanın içinde futalar, Bursa işi peştamal, lif, kese, havlular, yemeni, sabun, kına, hamam taşı, çevre, güzellikleri için kullanacakları rastık, tarak, ayna gibi hamam malzemeleri ve ayrı bir bohçada temiz çamaşırlar bulunmaktaydı. Nalınlar, hamamda bırakılıp, ana kadına teslim edilmekte, bohçalar ise halayığa verilerek hamama önceden gönderilmekteydi. Hazırlanan bohçalar hamama gelenlerin sosyal statülerini sergilediği için bunlara önem verilmekteydi. *Bohçalar*; sim ve farklı motiflerden özenle işlenmiş olup, kadife, atlas ve ipek kumaşlardan yapılmış kare şeklindeki örtülerdi. *Futalar*; kadın ve erkeklerin mahrem yerlerini örttüğü ve kurulandıkları, ipekli ve pamuklu dokumadan yapılmış örtülerdi. *Çevreler*; dört kenarı işlenmiş, yıkanma bittikten sonra saçın

²¹ Tourism Today, Ön.Ver., s.79-80

²² Hülya Bilgin, Ön.Vcr., s. 13

ıslaklığı alınıp başa sarılan ince pamuklu dokumadan yapılmış tülbentlerdir. **Nalınlar**; sahiplerinin ekonomik durumunu yansıttığı, kimi gümüş kaplama, kimi sedef ve fildişi kakmalı, Osmanlı döneminde her kesimden hanımın sahip olduğu bir çeşit ayakkabıdır. Sabunlar da çok önemlidir. Çünkü sabunlara ahşap damgalar ile yapılan firmanın ismi yazılmaktaydı. Hamam daveti verenler özel kokulu sabunlar yaptırarak, davetlileri sabunla davet ederlerdi. İşlemeli, pamuklu dokuma uçları renkli ipek, iplik ve simle işlenmiş **havlular** hem gelin hamam bohçalarının hem de varlıklı hanımların bohçalarının olmazsa olmazlarındandı.²¹

Hamam bohçasının olmazsa olmazlarından biri de kimi gümüş kimi bakır kalaylı fakat üzerinde farklı motiflerin bulunduğu kurnadan su dökünmeye yarayan hamam tasıdır. Diğer malzemeler gibi *hamam tası* da sahibinin zevkini, varlığını, sosyal durumunu simgelediğinden gümüş ve özel yapılmış olanlarını özel günlerde Özel kişiler kullanmaktaydı.²⁴

Hamamların simgesi olan tellaklar da, Osmanlı döneminde törenle kalfalık görevine getirilmekteydi. Önce ustalarından onay almaları gerekmektedir. Bu törende siyah bir peştamal giyip önce hamamcı ağasını yıkayıp, sonra hamama gelen özel müşteriyi yıkayarak çalışmaya başlamaktaydılar.²⁵

TURİSTİK ÜRÜN OLARAK TÜRK HAMAMI

Turizm hareketlerinin değişmesi, farklı alanlara yapılan turizm yatırımları, seyahat edecek kişilerin tercihlerinin değişmesi alternatif turizm kapsamında farklı ürün oluşturulmasını hızla geliştirmektedir. Bu bağlamda destek bir turistik ürün niteliğinde olan Türk Hamamı; gerek kültürel gerek

²³ Meltem Cingöz, Ön.Ver., s.537

²⁴ Hülya Bilgin, Ön.Ver., ss. 15-16

²⁵ hUp://www.[focusdergisi.com.tr/kultur/00535/index.php](http://www.focusdergisi.com.tr/kultur/00535/index.php), (17.01.2005)

mimari gerekse etkilediği sanat dalları bakımından çok sayıda ilginç motiflere ve orijinal Ögelere sahiptir.

Turizm pazarlamasının ilk aşamasını oluşturan turistik ürün kavramı; turistin seyahati boyunca yararlandığı konaklama yeme - içme, eğlence ve diğer pek çok servislerin bileşimidir.²⁶ Bu bileşenler içinde yer alan Türk hamamı hem paket içinde yer alır hem de başlı başına bir ürün niteliği taşımaktadır.

Bir turistik ürünü oluşturan unsurlar genel olarak üç temel başlık altında toplanabilir. Bunlar;

- a) Çekicilik; turisti çeken, onun tercihini birinci dereceden etkileyen unsurdur. Dolayısıyla mimari ve etnik yapı incelediğinde, Türk hamamı kültürel ve tarihi özellikler taşıması nedeniyle turistlerin ilgisini çekmektedir.
- b) Turizm Hizmet İşletmeleri İmkanları; turistik işletmeler doğrudan turist akımı yaratmayabilir. Fakat olay çekiciliği ve yer çekiciliği olan yerlerde turizm hizmet işletmeleri yoksa turistik ürün de oluşmayacaktır. Dolayısıyla, bir sıcak su kaynağı ya da hamam her ne kadar şifa özelliği ve doğal güzelliğe sahip olsa da diğer hizmetler olmadığı sürece ürün olmayacaktır.
- c) Ulaşılabilirlik; bir turistik ürünün ulaşılabilirliği onun kolay ve ekonomik oluşuna bağlıdır.

Türk Hamamı daha önce de değinildiği gibi termal tesisler, sağlık ve güzellik merkezleri ve diğer konaklama işletmelerinde bir ürün olarak hizmete sunulmaktadır. Günümüzün en gözde turizm alanlarından biri olan ve bünyesinde bulundurduğu Türk hamamını tanıtımlarında ön plana çıkaran, sağlık ve güzellik turizmi, turizmi 12 aya yayması özelliği ile önem taşımaktadır. Doğal kaynaklar açısından Türkiye dünyada önemli ülkeler arasındadır. Son yıllarda bu alanda yapılan yerli ve yabancı yatırımlar

sayesinde yabancı ve Türk vatandaşlarının Türkiye'yi ziyaret nedenleri arasında sağlık amaçlı gelenlerin sayısı 2004 yılı itibariyle 171.844'e ulaşmaktadır.²⁷ Geçmişte Türk Hamamları ile doruğa çıkan su kültürü nitelikli tesislerin yapımıyla canlanmaktadır. Sağlık ve güzellik merkezlerinde, termal tesislerde yapılan uygulamalar ve kürler genel olarak Türk masajı - Türk Hamamına yönelik yapılmaktadır."

Türkiye'nin termal tesisleri sağlık ve güzellik merkezleri "wellness" başlığı altında pazarlanmaktadır. Nitekim, Turizm Bakanlığının katkılarıyla Almanya'nın en çok satan gazetelerinde Türkiye'deki sağlık olanaklarına ilişkin haberlerin Avrupalıların dikkatini çektiği ve kaplıca, termal tesis ile sağlık ve güzellik merkezlerine ilginin arttığı vurgulanmaktadır.

Tatillerini yurt dışında geçirecek Almanlar arasında araştırma yapan, Seyahat ve Tatil Danışmanları Araştırma Merkezi (FUR)'ün "*Reiseanalyse 2002*" araştırmasına göre; son üç yılda herşey dahil (all-inclusive) sistemine talep artışı %65 iken, sağlık ve güzellik turizmüne olan talep artışı %125 oranında olmuştur. Almanların 2000 yılında seyahat başına 1549 mark, 2001'de 1550 mark harcama gerçekleştirdikleri gözlenmiştir. İtalyan turistler tarafından da Türk Hamamı daha çok tercih edilmektedir. Corriere Della Sera Gazetesi, 3 Nisan 2004 tarihli baskısında "Öğle tatilinde Türk Hamamı, Doğu Usulü Rahatlama" başlıklı haberinde son yıllarda İtalya'da açılan hamam sayısının arttığını vurgulamaktadır. İtalya'da ilk Türk Hamamı 1994'te Torino'da, daha sonra Milano, Cenova ve Roma'da açılmıştır.³⁰

Turizmde SPA adıyla pazarlatılan sağlık merkezleri, Romalılardan bugüne kadar uygulanan su terapilerine verilen isimdir. Bu sağlık merkezlerinde, su sıcak, soğuk ve farklı biçimlerde çeşitli aroma, koku, müzik ve ışık uygulamalarıyla beslenerek kişilere uygulanmaktadır. Bu

http://www.die.gov.tr/villik/16_Turizm.pdf, (02.07.2005)

²⁸ <http://www.rcinews.net/sa%likmerke/i>, (12.12.2004)

²⁹ <http://www.nkademionline.net>, (21.11.2004)

³⁰ <http://www.ntvmsiibc.com>, (13.12.2004)

uygulamalar ile kişi dinlenme ve ferahlama duygularını edinmektedir. Çeşitli tedavi yöntemlerinin de uygulandığı bu merkezler, bütüncü terapi anlamındadır. Günümüzün sağlık merkezleri, yıllardır bilinen kaplıca ve hamam kültürünün bilimsel bir çizgiye oturmuş şekli olarak karşımıza çıkmakta ve turistik bir ürün olarak turizm sektöründe yer almaktadır.

Alternatif turizm türü olan sağlık ve güzellik turizmi içinde bulunan sağlık merkezlerinin ve konaklama işletmelerinin bünyelerinde bulunan Türk Hamamı, yurt dışı tanıtımlarında ön plana çıkarılmaktadır. " Ritz Carlton Laveda Spa Merkezinde, yabancı konuklar cilt bakımı olarak Türk Hamamı ve keseği tercih etmektedir. Yabancıların %75'i hamam için merkezi kullanmaktadır.³³ Suyun farklı biçimlerde kullanıldığı sağlık merkezlerinin bir parçası olan hamam bakımında, terapist tarafından keseleme, köpürtme, ovma ve aromatik yağlarla soğutma işlemi uygulanmaktadır.

Türkiye mevcut termal kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Söz konusu termal merkezler kaplıca turizmi bakımından önem taşımaktadır. Bunlar; İzmir Balçova (Agememnon kaplıcası), Eskişehir (Sarıcakaya), Muğla (Sultaniye), Çanakkale (Kestanbol), Konya (Ilgın), Ankara (Kızılcahamam), Adana (Haruniye), Rize (Ayder), Samsun (Ladik), Van (Hasanabdal), Siirt (Billoris), Yalova, Bursa kaplıcaları ile Sivas (Balıklı Kangal Termal Merkezi)'ta bulunan ve tesisleri ün yapmış termallerdir.

Kaplıcalar, sahip oldukları şifalı sular ve çevrelerinde bulunan hamam, havuz, otel gibi tedavi ve konaklama tesislerinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye sahip olduğu termal kaynakların zenginliği bakımından ve ayrıca Türk kültüründe hamam geleneğinin etkin olması nedeniyle hem iç hem dış turizmde önemli bir potansiyele sahiptir.

Turizm Dünyası, (2003), Ağustos, Türkiye'nin Turizm Ekonomisi ve Yatırımları Dergisi, s.37

³² <http://www.ritzcarltonistanbil.com>, (18.10.2004)

³³ Esra Akın (13.02.2005),, <http://www.millivet.coim.tr>, (13.04.2005)

³⁴ <http://www.dunvagazetesi.coni.tr>. (04.03.2005)

Turistik bir ürün niteliği taşıyan hamamların bir kısmı bu tesislerin bünyesinde bulunurken, bir kısmı da bağımsız hizmet vermektedir.

Yukarıda sözü edilen termal merkezlerden biri olan Bursa kaplıcaları ve hamamları hem tarihi hem de sağlık turizmi içinde yer alan şifalı sulan ile önem taşımaktadır. Yunan ve Romalılar döneminden bu yana kullanılan kükürtlü suyunun bulunuşuna ilaveten Çekirge termal kaynağının varlığı Bursa'yı Kaplıca ve Sağlık turizmi yönünden avantajlı kılmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre de kaplıca deyimi Bursa'da doğmuştur. Diğer taraftan Bursa, bir sanayi şehri olarak gelişimini sürdürmektedir. Yapılan araştırma, şehrin bu gelişim sürecinde şehir merkezinde bulunan hamam işletmelerinin ve konaklama işletmelerindeki hamam ünitelerinin varlıklarını hem kaplıca turizmi adına hem de Türk Hamam gelenekleri adına ne ölçüde sürdürebildiklerini tespit etmeye yöneliktir.

BURSA ŞEHİR MERKEZİNDE TURİZM İŞLETMESİ ve BELEDİYE BELGELİ TESİSLERDE TÜRK HAMAMI ÜZERİNE YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

ARAŞTIRMANIN AMACI

Son yıllarda turizm hareketlerinin geleneksel turizm anlayışından giderek uzaklaşmaya başlaması, seyahat edecek kişilerin tercihlerinin değişmesi, sonucu ortaya çıkan alternatif turizm türü kapsamındaki turistik ürünlere yönelik arz ve talep artmaktadır. Seyahat pazarındaki yeni trendler dikkate alınarak sektörde, yoğun iş ve şehir hayatından yorgun düşmüş kişilerin ortamdaki uzaklaşmalarını sağlayacak, tatil beklentilerini karşılayacak, rahatlama ve yenilenme imkanı verecek farklı turizm ürünleri geliştirilmektedir.

Yukarıda sözü edilen talep eğilimleri içerisinde yer alan, sağlık ve güzellik turizmi bağlamında ele alınan bu çalışmanın amacı, turizm işletmeleri bünyesinde bulunan Türk Hamamının kullanım şeklini saptayarak

işletmelerin bu ünite hakkındaki düşüncelerini almak ve bu alanda talep yaratmak için alınabilecek tedbirleri ortaya koymaktır.

ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği uygulanmıştır. Hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, işletme ile ilgili bilgileri öğrenmek amaçlı sorular yer almaktadır. İkinci bölümde anket uygulanan tesislerin hamam ünitelerinde uyguladıkları aktiviteleri ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Son bölümde ise turizm işletmesi belgeli tesislerde Türk Hamamı'nın yerini ölçmeye yönelik 14 ifade yer almaktadır.

Bursa il merkezinin şıfalı sularının ve hamamlarının tarihte önemli bir yeri olması dolayısıyla araştırmanın evreni olarak Bursa il merkezi seçilmiştir. Hazırlanan anket Bursa il merkezinde bulunan turizm işletme belgeli iki yıldızlı, üç yıldızlı, 4 yıldızlı ve beş yıldızlı toplam 37 tesisten hamam ünitesine sahip 9 tesis ile belediye belgeli 51 tesisten hamam ünitesine sahip 5 tesise uygulanmıştır. Araştırma verileri 2005 yılı Haziran ayında toplanmıştır. Hamam ünitesi bulunduğu tespit edilen 14 tesis yöneticisi ile yapılan ankette yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bursa il merkezinde İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren hamam işletmeleri ise araştırma amacının özellikle konaklama işletmelerinde hamamın işlevselliğinin ne ölçüde olduğunu tespit etmek, oluşturduğu için anket kapsamına alınmamıştır. Yapılan anketler SPSS (Statistical Package for Social Sciences, versiyon 11,5) programına aktarılmış ve araştırma analizleri bu programda tamamlanmıştır. Yapılan analizde ifadelere yönelik aritmetik ortalama ve standart sapma verilmiş olup diğer sorularda frekans dağılımı verilmiştir.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Tablo 1 işletmelerin özelliklerini özetlemektedir. İşletmelerin %74,3'ü turizm işletme belgeli iken %25,7'si belediye belgelidir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan İşletmelerin özellikleri

	n	%
<i>İşletmenin Sınıfı</i>		
5 yıldız	1	21,4
4 yıldız	2	14,3
3 yıldız	2	14,3
2 yıldız	2	14,3
Belediye Belgeli	5	25,7
Toplam	14	100

Araştırma yapılan tesislerin %25,7'si Belediye Belgeli iken, %74,3'ü ise Turizm İşletme Belgelidir. Turizm İşletmesi Belgeli Tesisler ise; %21,4 5 Yıldız, %14,3 4 Yıldız, %14,3 3 Yıldız ve %14,3 2 Yıldız şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 2. Mevsimlere Göre İşletmelerin Doluluk Oranlarının Dağılımı

Mevsimler	Doluluk Oranları (%)	
	Yerli	Yabancı
İlkbahar	60-80	20-30
Yaz	60-70	30-40
Sonbahar	60-80	30-40
Kış	70-90	10-30

Araştırma yapılan tesislerin mevsimsel müşteri profillerine bakıldığında %60 dan fazlasının yerli turistlerden oluştuğu görülmektedir. Yaz ve sonbahar döneminde kış ve ilkbahar dönemine oranla yabancı turistlerin sayısında artış vardır.(Tablo 2)

Tablo 3. Araştırmaya Katılan İşletmelerde Eski Hamam Eğlencelerinin Uygulanmasına Göre Dağılımı

	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Türk müziği eşliğinde göbek taşında dans gösterisi	1	14,3	6	85,7
Gelin hamamı temsili gösterisi	3	42,9	4	57,1
Göbek taşında kese ve masaj şov	➤	42,9	4	57,1

Araştırma kapsamındaki işletmelerin eski hamam eğlencelerini uygulayıp uygulamadıklarını saptamaya yönelik sorulan soruda; tesislerin yaklaşık %43'ünün "gelin hamamı temsili gösterisi" ve "göbek taşında kese ve masaj şov" yaptıkları saptanmıştır. Tesislerden sadece %14'ü "Türk müziği eşliğinde göbek taşında dans gösterisi" düzenlemektedir.

Tablo 4. Türk Hamamının İlgi Çekici Özellikleri

	1 .derece		2.derece		3.derece		4.derece		5.derece		6.derece	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Mimari yapı	2	18	7	64	-	-	1	18	-	-	.	-
Göbek taşında kese ve masaj	4	57	-	-		43						
Peştamal ve takunyalar giymek	5	50	1	10	2	20	1	10	1	10	-	-
Uuşkası tarafından yıkanmak	.	.	~)	40	1	20	-	.	1	20	1	20
Natır ve Tellaklar	.	-	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
Diğer	2	33	1	17	1	17	1	17	-	-	1	17

Araştırma kapsamındaki işletmeler tarafından, Türk hamamının ilgi çekici özellikleri önem sırasına göre sıralandığında, "göbek taşında kese ve masaj" ile "peştamal ve takunyalar giymek" önermeleri birinci derecede önemli bulunduğu saptanmıştır. Birinci derecede önemli bulunan Diğer

seçeneğini işaretleyenler ise, suyun özelliği ve şifalı olmasını belirtmişlerdir, "mimari yapı" ile "başkaları tarafından yıkanmak" önermeleri ise işletmeler tarafından ikinci derecede önemli gösterilmiştir.

Ölçek Maddelerinin Değerlendirilmesi

Araştırmada işletmelere Türk Hamamının yerini belirlemek üzere 14 önerme sunulmuştur. Yöneticilerin bu önermelere katılım düzeylerini (katılmıyorum, 5:kesinlikle katılmıyorum) belirtmeleri istenmiştir. Tablo 4'de ölçekteki her bir maddenin aritmetik ortalamaları ile standart sapmaları verilmektedir.

Tablo 4. Türk Hamamı ile İlgili Önermelere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İşletmemizde Türk Hamamının bulunmasının satışları artırıcı etkisi vardır	1,21	0,42
Türk Hamamının turistik ürün olarak hizmete sunulmasının turizm talebini artırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum	1,35	0,49
İşletmemizde ağırlıklı olarak Türk müşteriler gelmelidir	1,64	1,08
İşletmenin tanıtımında en çok Türk Hamamını ön plana çıkarmaktayız	1,71	1,06
Türk Hamamını tercih edenler daha çok Türk müşteriler olmaktadır	1,78	1,05
Müşterilerimiz Türk Hamamını ağırlıklı olarak sağlık amacıyla tercih etmektedir	2,00	0,78
Bugün kaplıcalar Türk Hamamının kent yaşamına açılmış şeklidir ve SPA merkezleri Türk Hamamının daha modernize olmuş halidir	2,15	1,28
Türk Hamamını tercih edenler daha çok yabancı müşteriler olmaktadır	2,35	1,15
Müşterilerimiz Türk Hamamını ağırlıklı olarak kültürel amaçlı, geleneklere merak duyduktan için gelmektedirler	2,42	1,01
Türk Hamamını diğer nedenlerden dolayı tercih etmektedirler	2,57	1,01

Türk Hamamını paket tur programı dahilinde gelen gurup müşteriler tercih etmektedir	2,71	1,06
İşletmemize ağırlıklı olarak yabancı müşteriler gelmelidir	2,78	1,18
İşletmemizde bayanlara yönelik hamam eğlencelerine imkan sağlanmalıdır	3,07	1,49
İşletmemizde turistlere eski hamam eğlenceleri animasyonları düzenlenmelidir	3,85	1,29

Ölçek: 1:Tamamen Katılıyorum, 2:Katılıyorum, 3:Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4:Katılmıyorum, 5:Kesinlikle Katılmıyorum

İşletmelere Türk Hamamı ve geleneklerinin turizmde uygulanışı ile ilgili önermeler sunulmuştur. İşletmelerin önermelere karşı tutumları incelendiğinde; işletmede Türk Hamamının bulunmasının satışları arttırıcı etkisi olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca işletmelerin, Türk Hamamının turistik ürün olarak hizmete sunulması halinde turizm talebini de arttıracağı görüşünde oldukları saptanmıştır. Tablo 2'de olduğu gibi Tablo 4' de tesis müşterilerinin ağırlıklı olarak yerli turistlerden oluştuğu ve yine Türk Hamamını yabancı turistlere nazaran yerli turistlerin daha çok tercih ettikleri belirlenmiştir. İşletmelerin çoğunluğunun, turistlere eski hamam eğlencelerinin animasyon faaliyeti olarak sunulmasına yönelik olumsuz tutum içinde oldukları tespit edilmiştir. Ancak burada çıkan sonuç Tablo 3 ile çelişiyor gibi görünse de Tablo 3'te sorulan soruları, işletmeciler otel dışından gelin hamamı ve masaj için gelen taleplere açık olup, hizmet vermelerini düşünerek yanıtlamışlardır. Animasyon faaliyeti olarak kendilerinin böyle bir faaliyeti düzenlemediklerini belirtmeleri Tablo 4'de bu yönde olumsuz bir tutum içinde olduklarını ortaya koyduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan anketin işletmecilerle yüz yüze yapılması neticesinde, yerel halkın eski hamam geleneklerini kendilerince uygulamalarına da işletmelerin sıcak bakmaları ve bu yöndeki taleplere olumlu yaklaşımları ifade edilmiş ve söz konusu soru, araştırmaya çelişki olarak yansımıştır. Yine işletmelerin, bayanlara yönelik hamam

eğlencelerine imkan sağlanması konusuna da olumsuz yaklaşıtları belirlenmiştir. İşletmecilerin ifadelerine göre, Türk Hamamının yerli veya yabancı turistler tarafından daha çok sağlık amaçlı olarak tercih edilmesine karşılık kültürel unsurlar ve merak nedeniyle tercih edilme oranı düşük çıkmıştır.

SONUÇ

Günümüzde değişen turizm taleplerinin sonucu olarak ortaya çıkan alternatif turizm türleri kapsamında, farklı turistik ürünlerin geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu noktada, Türk kültür tarihi ve sivil mimarinin en önemli öğelerinden biri olan Türk hamamı ve gelenekleri farklı bir ürün olma niteliği taşımaktadır.

"Temizlenme" çağlar boyunca insanoğlunun gündelik yaşantısında yer almıştır. Antik Yunan döneminde, dini ayinlerden önce bedenın arınması birtür gelenek haline gelmiştir. Özellikle 15. ve 16. y.y.da nüfus artışına paralel olarak insanların sağlık, inanç ve temizlik ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda hamam inşa edilmiştir. Türk Hamamı da; mimari, sanat, tarih ve Türk kültürü açısından son derece önemli bir yapı şeklidir. Ayrıca, özellikle Osmanlı Dönemi'nde sosyal yaşantının odak noktası niteliği taşımaktaydılar.

Son yıllarda turizm talebi, geleneksel turizm anlayışından uzaklaşmaya başlamıştır. Günümüz turistinin, turizm ve çevre konularında daha bilinçli, deneyimli ve duyarlı olması, farklı kültürleri tanıma merakı, farklı deneyimleri yaşama isteği, geleneksel turizm anlayışından uzaklaşmada etkili unsurları oluşturmaktadır. Deniz-güneş ve kum üçlüsünden oluşan tatil turizmi seyahat pazarında yine de önemini korumakla birlikte, talebin farklı turistik ürünleri arayışı ve yeni ürünleri satın almaya yönelme eğilimi her geçen gün artmaktadır. Talebin farklı ürünlere yönelme noktasında da, mimari yapısı ve geleneklerinin ilgi çekici

özelliğe sahip olması nedeniyle Türk Hamamı farklı bir turistik ürün olarak önem taşımaktadır.

Türk Hamamı, egzotik ve sisli atmosferiyle minyatür, gravür, resim, flim ve roman gibi çeşitli sanat dallarında, seyyahların kitaplarında yer almaktadır. En dikkat çekici gelişme ise Türk Hamamının, günümüz turizm sektörünün yeni trendlerinden biri olarak Avrupa otellerinin bünyesinde yer almasıdır.

Türk Hamamının gelenekleriyle birlikte, Türk turizminde ne ölçüde bir turistik ürün olarak ele alınıp uygulandığını tespit etmek amacıyla Bursa şehir merkezinde hamam ünitesi bulunan konaklama işletmelerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesine göre; işletmelerin çoğu tanıtımlarında Türk Hamamı tanıtımını ön plana çıkarmaktadır. Türk Hamamı ünitesinin işletmede bulunması, talep yaratarak satışları arttırıcı bir etki yapmaktadır.

İşletmelere gelen müşteriler arasında Türk müşteriler ve yabancı müşteriler, bazı işletmeler için sezonlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Türk yabancılara nazaran hemen her mevsimde talep yaratmakla birlikte ağırlıklı olarak kış mevsimini tercih ederken, yabancı müşterilerin yaz sezonunda geldiği görülmektedir.

İşletme yöneticilerinin ifadelerine göre, Türk müşteriler yabancı müşterilere kıyasla Türk Hamamını daha çok tercih etmektedirler. Bunun nedeni de; yabancı müşterilerin, araştırma yapılan bölgeyi genellikle günübirlik turlar kapsamında ziyaret etmelerine ve sadece mimari yapının tanıtıldığı programlar dahilinde hamam ünitesinin ziyaret edildiğine bağlamaktadırlar.

İşletme yöneticilerine göre, Türk Hamamı genel olarak sağlık ve temizlik amacıyla tercih edilirken, hamamın kültürel ve geleneklere duyulan merak nedeniyle ziyaret edilmesi amacı düşük kalmaktadır. Paket turlar kapsamında gelen grup müşteriler için ise mimari yapının

Özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Yabancı turist gruplarına, bayanlara yönelik hamam eğlencelerinin düzenlenmediği görülmektedir. Ancak araştırma sırasında işletmeciler, gelen talepler üzerine uygun ortamın sağlandığını belirtmektedirler.

Araştırmada Türk Hamamının günümüzdeki kaplıca işletmelerinin ve sağlık merkezlerinin (SPA) bir uzantısı olduğu düşüncesine işletmeciler, kısmen katılmamaktadırlar. Yapılan görüşmelerde, işletmelerin yabancı turist grupları için talep olması halinde özel olarak göbek taşında kese, masaj ve Türk müziği eşliğinde eski hamam eğlencelerini yansıtan faaliyetleri uyguladıkları saptanmıştır. Gelin hamamı temsili gösterisinin ise yapılmadığını ifade etmişlerdir. Bunun nedeni olarak da, bu geleneğin bir düğünün parçası olduğu için bu tür bir ritüele gerek duymadıklarını belirtmişlerdir.

İşletme yöneticileri tarafından, turistler için Türk Hamamının en ilgi çekici özellikleri, göbek taşında kese ve masaj yaptırmak ile hamama özel giysiler olan peştamal ve takunyalar giymek olarak belirtilmiştir. Suyun şifalı olması özelliğinden sonra, turistler tarafından hamamın mimari yapı özellikleriyle ilgi çekiciliği ile başkası tarafından yıkanmanın ilgi çekiciliği ise işletmecilere göre ikinci derecede önemli bulunmuştur.

Gelenekleriyle bambaşka bir kültür unsuru olan Türk Hamamını yaşatmak ve turizme katkısını arttırmak açısından, Türk Hamamı ögesi turistik işletmelerin reklamlarında da kullanılmalıdır. Örneğin, bir konaklama işletmesinin tanıtımında yer alan animasyon gösterilerinin sunulması gibi hamam ünitesi de Osmanlı tarzı yansıtılarak ve gelenekler canlandırılarak tanıtılabilir. Böylelikle Türk turizmi için çekicilik unsuruna sahip olan Türk hamamı satışları ve dolayısıyla talebi arttırabilecektir.

Çağlar boyu insanları etkisi altında tutan su kültürü Türk Hamamı ile en üst seviyesine ulaşmıştır. Dolayısıyla sağlık ve güzellik merkezlerinde yapılan uygulamaların Türk masajı - Türk Hamamına yönelik olarak

gerçekleştirilmesi, kültürün yaşatılması ve turistik talebi artırması açısından etkili olacaktır. Ayrıca Türkiye jeotermal kaynaklar bakımından çok zengindir. Bu nedenle gelişme aşamasında olan termal tesisler bünyesinde bulunan Türk Hamamı üniteleri de ön plana çıkarılmalıdır. Hamam kültürü birçok ilginç ögeye sahiptir. Bu özellikleriyle bir paket tur içinde çok iyi bir destek ürün niteliği taşımaktadır. Bu noktada türk hamamı konaklama işletmelerinin dışında seyahat acentalarının da programları içine dahil edilmeli ve turistik ürün olarak hizmete sunulmalıdır. Örneğin, hafta sonu gelen yabancı turistler için iki - üç gecelik konaklamaya bir Türk Hamamı ve masajın dahil edildiği paket programlar hazırlanabilir.

Sonuç olarak; Türk Hamamının mimari ve kültürel bakımdan yeterince donanımlı olmasına ve de oldukça ilginç bir ürün olma potansiyeline sahip olmasına rağmen, "hamam"ın, kültür ve kaplıca turizmi türleri için daha çok üzerinde durulması ve önem verilmesi gerektiği belirtilebilir. Böylece Türk Hamam geleneklerinin yaşatılarak tarih sayfalarından silinmesini önlemek, kültürel mirasa sahip çıkmak ve yabancı ziyaretçilerin gün geçtikçe ilgisini daha çok çeken bir turistik ürün olma özelliğinden de faydalanarak ülke turizmine yaptığı katkıyı arttırmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Ahipaşaoğlu, H.Suavi ve A.Özdemir (1999), "Anadolu'da Turizm Rehberliği Temel Bilgileri Ders Notları", Detay Yayıncılık, Ankara
- Akın, Esra (13.02.2005), <http://www.milliyet.com.tr>. (13.04.2005)
- Bilgin, Hülya. (2003), "Osmanlıda Hamam Geleneği ve Hamam Malzemesi", Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 115
- Cingöz, Meltem. (1995), "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Hamam Gelenekleri)", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Sayı:3
- Erat, Birsen. (1999), "Osmanlı (Anadolu'da Türk Hamam Mimarisi)", Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 10, Ankara

- Eyice, Semavi. (1995), "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Hamamlar)", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Sayı:3
- Eyyuboğlu, İsmet Zeki. (1998), "Anadolu İnançları - Anadolu Üçlemesi 1 (Yıkanma)", Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul
- Hacıoğlu, Necdet. (2000), Turizm Pazarlaması, VIPAŞ Yayınları, Bursa
- Meydan Laroussc, (1971), C.5
- Şimşir, Nahide. (2004), "Osmanlı Araştırmaları - Makaleler 1 (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Üsküdar ve Çevresindeki Hamamlar)", IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul
- Tourisin Today, (2004), Kasım, Aylık Turizm Aktüalite Dergisi, Sayı:25
- Tuna, Atilla. (1987), "Bursa Yeni Kaplıca", Eren Yayıncılık, İstanbul
- Turizm Dünyası, (2003), Ağustos .Türkiye'nin Turizm Ekonomisi ve Yatırımları Dergisi
- Yılmazkaya, Orhan. (2002), "Türk Hamamı İstanbul Hamamları Rehberi", Çitlenbik Yayınları, İstanbul
- <http://www.fonnsante.com.tr>, 11.06.2005
- [http://M"ww.Uirkishbaths.or&/turkishbathswturk/architectureofurkishbath.html](http://M) (11.05.2005)
- <http://www.istanbullife.or2/yokolan-hamumlar.11tm>, (11.06.2005)
- <http://www..focusdergisi.coin.tr/kultur/00535/index.php>, (17.01.2005)
- <http://www.tbnsante.com.tr/trend/00674>, (11.06.2005)
- <http://\vww hurriyelim.com.tr>, (24.02.2005)
- <httn://www.rcinews.net/satlikmerkezi>, (12.12.2004)
- <http://www.akademionline.net>, (21.11.2004)
- <http://www.ntvmsnbc.com>, (13.12.2004)
- <http://www.ritzcarltonistanbul.com>, (18.10.2004)
- <http://www.dunvaiMzetcsi.com.tr>, (04.03.2005)